

УДК 332

С. І. Гречана,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,

Технологічного інституту Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля

О. С. Харитонова,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,

Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля

І. В. Ключ,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,

Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті визначено та досліджено економічні диспропорції, пов'язані з низькими темпами житлового будівництва у Луганському регіоні. Розраховано коефіцієнти залежності введеної у експлуатацію житлової площі від рівня валового регіонального прибутку, чисельності населення та регіонального фонду заробітних плат..

В статье определено и исследовано экономические диспропорции, связанные с низкими темпами жилищного строительства в Луганском регионе. Рассчитаны коэффициенты зависимости введенной в эксплуатацию жилой площади от уровня валового регионального дохода, численности населения и регионального фонда заработной платы.

In the article certainly and economic disproportions, related to the low rates of housing building in the Lugansk region, are investigational. The coefficients of dependence of the dwelling-place put into an operation are expected from the level of gross regional profit, quantity of population and regional fund of salaries.

Ключові слова: регіон, економіка, диспропорції, розвиток.

Ключевые слова: регион, экономика, диспропорции, развитие.

Keywords: region, economy, disproportions, development.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, що стоять перед регіонами України, зумовлюють необхідність пошуку нових, інноваційних підходів до формування нової регіональної політики, модернізації системи управління регіональним розвитком, яка спрямована на подолання диспропорцій у промисловому розвитку.

Більшість регіонів України сьогодні характеризується розбалансованою структурою економіки, високим рівнем зношеності основних виробничих фондів місцевого виробничого комплексу; технологічно відсталістю системоформуючих виробництв, низькою ефективністю використання наявного на місцевому рівні ресурсного потенціалу. Такі характеристики регіонального розвитку, по-перше, посилюють залежність соціально-економічної ситуації в регіонах від хаотичних кон'юнктурних коливань, нестабільності зовнішньоекономічної ситуації; по-друге, зменшують мотивацію регіонів до нарощування внутрішніх ресурсів розвитку через неефективність системи їх перерозподілу та використання; по-третє, формують та консервують цикл екстенсивного типу регіонального розвитку, що негативно позначається на конкурентоспроможності національної економіки в цілому та поглиблення диспропорцій у розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню та аналізу різних аспектів нерівномірності розвитку економік регіонів та її прояву у вигляді диспропорцій присвячені численні наукові публікації як вітчизняних, так і закордонних учених. Вивченням питань регіональної політики та диференціації регіонального розвитку займалися такі вчені, як: Н. Баранський, Х.Бос, Б. Губський, Б. Данилишин, З. Варналій, В. Гесць, Я. Жаліло, А. Мокій, У.Ізард, В.Лексін, О.Луговий, А.Маршалл та ін. У працях вищезгаданих вчених сформовано фундаментальні й прикладні засади вивчення диспропорцій територіального розвитку, розробки та реалізації регіональної політики. На основі огляду публікацій, можна зробити висновок, що значна кількість публікацій, що висвітлюють питання диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів підтверджує актуальність та необхідність подальшого дослідження цього питання. Існують певні методології та моделі, що дозволять більш детально проаналізувати диспропорційні порушення у економіці Луганського регіону.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є визначення регіональних диспропорцій, проведення аналізу виявлених диспропорцій.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи етимологію поняття диспропорції, зазначимо, що класичному розумінню пропорція являє собою певне співвідношення частин цілого [1]. В економічних пропорціях даними частинами виступають окремі підсистеми, елементи та компоненти народного господарства. За матеріально-речовою ознакою економічні пропорції поділяються на трудові, речові та вартісні; за економічним змістом у їхньому складі виокремлюють народногосподарські, галузеві, міжгалузеві, територіальні, зовнішньоекономічні пропорції [2].

Зумовлена необхідність виявлення регіональних пропорцій, у першу чергу, тим, що саме за їх допомогою можливе визначення рівня господарського розвитку всієї системи регіонів країни та співвідношень між регіонами, а також масштабів та характеру регіональних та міжрегіональних виробничих зв'язків. М.Некрасов, наголосив на необхідності систематичного аналізу регіональних пропорцій, що формуються, з метою своєчасного запобігання можливості виникнення диспропорцій в регіональному розвитку народного господарства, планомірної підтримки та покращення його територіальної пропорційності [3].

Вчений виокремив шість основних класифікаційних груп територіальних пропорцій: регіональний розподіл природного комплексу, соціально-економічні регіональні пропорції, територіальні пропорції енергетичного комплексу, територіальні пропорції промисловості, територіальні пропорції агропромислового комплексу, територіальний розподіл транспортного комплексу.

Формування регіональних пропорцій є досить тривалим процесом у часі. Визначальну роль у їхньому утворенні відіграють "локалізація" виробництва (за А.Маршаллом), формування за рахунок існування "моторних" галузей або особливих населених пунктів, де концентруються інноваційні виробництва, "осей" та "полосів розвитку" (за Ф.Перру, Ж.Будвіль, П.Потьє), певний характер взаємовідносин між "центром" та "периферійними" регіонами (за Дж.Фрідманом), закономірності розповсюдження інновацій між регіонами (за Т.Хегерстрандом), взаємозалежність характеру розміщення виробництва та розселення населення (Н.Баранський), процеси урбанізації (П.Хаггет), особливості конкуренції та виникнення кластерів (М.Портер), глобалізація (В.Чужиков) тощо.

В результаті дії зазначених чинників відбувається не тільки формування, а й безперервна динамічна зміна територіальних пропорцій, що є наочним підтвердженням дії закону нерівномірного розвитку. Тому за звичайних обставин підтримка ідеальної пропорційності виявляється дуже складним завданням.

Водночас за умов належного втручання держави у процеси регулювання регіонального розвитку національної економіки можливе пом'якшення негативних наслідків порушення пропорційності. Наприклад, у нашій країні на сьогоднішній день створена певна правова база, що передбачає низку заходів, спрямованих на гармонізацію регіонального розвитку країни [4]. До таких заходів належать: наукове обґрунтування пріоритетних напрямів регіонального розвитку з урахуванням загальнодержавних та місцевих інтересів; відповідна концентрація фінансових ресурсів з метою забезпечення реалізації визначених пріоритетів; створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення; формування сприятливого інвестиційного клімату в регіонах, розроблення та реалізація державних програм.

Постійна зміна регіональних пропорцій посилює нерівномірність розвитку, яка виступає об'єктивним підґрунтям для виникнення різного роду диспропорцій на регіональному рівні. Найбільш змістовним поясненням причин нерівномірності, на нашу думку, є надзвичайно складна структура господарства окремих регіонів з притаманними їм численними внутрішніми взаємозв'язками та процесами, що часто розвиваються у різних напрямках.

Розглянемо нерівномірність розвитку, як основу регіональної диспропорційності. Слід пам'ятати про подвійний характер її впливу на економічний розвиток. Перш за все, він є позитивним, оскільки саме через нерівномірність створюються умови для високих темпів економічного розвитку регіонів-лідерів, підтягування до більш високого рівня розвитку відстаючих регіонів, формування "осей розвитку" тощо.

Водночас очевидними є й негативні наслідки нерівномірного розвитку, на що багато дослідників звертали увагу.

Розглядаючи теоретичні доробки Н.Баранського, слід виділити тезу про те, що можливість загострення нерівномірності розвитку обумовлена наявністю певної закономірності: "Існує міцний зв'язок і взаємозалежність між характером розселення людей і розміщенням тих населених пунктів, в яких вони живуть, і характером і розміщенням виробництва.

Зв'язок цей непрямий і не постійний, а історично мінливий, причому потрібно врахувати, що розміщення виробництва міняється сильніше, ніж розміщення населення. Тому між цими двома видами розміщення продуктивних сил нерідко виникають більш менш гострі протиріччя"[5].

У працях сучасних дослідників, а саме О. Лугового, також маємо змогу висвітлити акцент на подвійному характері впливу нерівномірності на економічний розвиток: « У довгостроковому періоді за умов мобільності чинників фізичного і людського капіталу така ситуація може бути вигідна для всіх регіонів економічної системи, що розглядається. Регіони "центру" зростають швидше за рахунок агломераційного ефекту і спеціалізації у виробництві товарів "новіших" галузей, а також часто за рахунок вигідного економіко-географічного положення.» Певні підходи до розв'язання зазначених проблем зустрічаються у публікаціях провідних науковців світової економіки.

Наприклад, Дж.Харвей виокремлює та детально аналізує на прикладі своєї країни такі групи факторів, які можуть призвести до виникнення регіональних диспропорцій: обмеженість капіталу, що не дозволяє використовувати ресурси регіону повною мірою; нестача у регіоні природних ресурсів; стагнація або зниження ділової активності у ключовій галузі регіону [7].

Провідні економісти П.Кругман та М.Обстфельд доводять, що рух капіталу, особливо робочої сили, у поєднанні з ефектом масштабу та транспортними витратами, відкривають можливості для кумулятивного процесу нерівномірного розвитку, а отже й для посилення диспропорцій [8].

Видатний економіст та маркетолог М.Портер, обґрунтовуючи власну теорію економічних кластерів, висловлює схожу ідею: «Досить часто в умовах економіки, що розвивається, різні галузі групуються разом, при цьому в інших галузях діяльність, за винятком сільськогосподарської і розробки ресурсів, виявляється дуже слабкою або не ведеться зовсім. Висока скупченість, наявність вузьких місць і відсутність гнучкості ведуть до високих адміністративних витрат і неефективної роботи, не кажучи вже про зниження рівня життя. Проте компанії не можуть досить легко передислокуватися з центру, оскільки в менших містах і містечках не існує інфраструктури, ні хоч би зародків кластерів»[9].

На основі проведеного огляду, зазначаємо, що проблемі економічних диспропорцій регіонів приділяється значна частина уваги сучасних економістів. на даний момент відсутні єдині методологічні підходи щодо оцінки та аналізу пропорційності регіонального розвитку. Найчастіше автори обмежуються аналізом показників, які характеризують саме нерівномірність регіонального розвитку в масштабах країни чи на між країновому рівні, часто ототожнюючи її з диспропорційністю. При цьому поза увагою вчених залишаються глибинні причини порушення внутрішньо-регіональної пропорційності та її вплив на ефективність функціонування всієї економіки країни. Крім того, незважаючи на численні наукові праці, серед дослідників до цього часу не прийнято єдиний понятійний апарат та не завершено процес формування методології досліджень, пов'язаних із вивченням й структурізацією регіональних диспропорцій, а також характером їхнього впливу на загальний розвиток національної економіки, не визначені чіткі критерії, за якими слід ідентифікувати та оцінювати ступінь глибини регіональних диспропорцій, відсутній цілісний механізм управління просторовим розвитком національної економіки з урахуванням процесів, що призводять до виникнення диспропорцій та проміжних територій в економічному просторі держави.

У працях економістів розроблені методології оцінки диспропорційності розвитку регіону, що можуть бути застосовані у оцінці економіки Луганської області у даній статті.

Особливу роль у формуванні регіональної політики України відіграє правове забезпечення. Сьогодні основними складовими правової бази розвитку регіонів є Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" та Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. [10]. Цими законодавчими актами визначено ключові проблеми регіонального розвитку, пріоритети державної регіональної політики з погляду загальнонаціональних потреб та інтересів, а також передбачено запровадження механізму зменшення диспропорцій в соціально-економічній сфері на регіональному рівні та подолання депресивного стану окремих територій. Диспропорції регіонального розвитку України виявляються суттєво в показниках валового регіонального продукту (далі – ВРП) та ВРП на одну особу.

За цим показником розрив розвитку по регіонах становить у 2011 р. 3,06 рази відносно середнього по країні ВРП на одну особу. Так, якщо в 2000 р. співвідношення між максимальним (м. Київ – 5965 грн) та мінімальним (Чернівецька обл. – 1411 грн) значенням ВРП на одну особу становило 4,2 рази, то вже у 2004 р. це співвідношення було 6,6 разів, в 2009 р. – 6,8 рази, в 2010 р. – 6,36 рази, а в 2010 р. – 6,25 рази (м. Київ –53 277 грн; Чернівецька обл. – 8511,5 грн) [11].

Лише в семи регіонах (м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Запорізька та Харківська області) цей показник перевищує середній показник по країні. Луганський регіон не входить до цього списку, отже рівень ВРП на одну особу нижче за середній показник по Україні. Причиною такого стану є падіння обсягів промислового виробництва на підприємствах Луганської області.

З 2010 р. спостерігається падіння ВРП у Луганському регіоні (а також у Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Полтавській, Рівненській, Хмельницькій областях), проте в 2011 р. ВРП зменшився у всіх регіонах на 7,2–23,7% у цінах попереднього року (в середньому по Україні – на 15,1%).

За часткою валового регіонального продукту також спостерігається значна асиметрія. Найбільший внесок у виробництво ВРП в 2011 р. припадає на м. Київ (18,2%), Дніпропетровську (10,9%), Донецьку (11,8%), Харківську області.

За наявним доходом у I кварталі 2012 р. Луганська область знаходиться на 5-у місці. Лідирують такі регіони, як: м. Київ (12,6%), Донецька (11,1%), Дніпропетровська (8,3%),

Харківська (5,8%) та Луганська (5,02%) області. При цьому показник Луганського регіону перевищує відповідні показники таких індустріальних центрів, як Львівська (5,04%) та Запорізька (4,2%) області. [11].

Подібна тенденція спостерігається за рівнем зареєстрованого безробіття населення у I кварталі 2012 р.: Досліджуваний регіон незначно відстає від лідерів – Донецької та Київської областей (0,7% та 0,8%), а саме на 20%, тобто рівень безробіття у Луганській області становить 1%.

Проаналізуємо диспропорції між введеним у експлуатацію житлом та іншими економічними показниками розвитку Луганського регіону.

Під час огляду та аналізу статистичних звітів про розвиток та функціонування Луганського регіону було виявлено диспропорції у показниках житлового будівництва. Проблема забезпечення населення житлом, належить до найгостріших соціально-економічних проблем в Україні.

Наша країна має потребу у функціонуванні цивілізованого ринку житла та підвищені можливостей населення реалізувати право на житло. Зіставлення реальних доходів населення і вартості житлового будівництва демонструє, що більшість українців не мають в своєму розпорядженні коштів, достатніх для придбання житла. У той час, як досліджуваний регіон демонструє ознаки економічного росту, темпи будівництва нового житла у Луганську та області характеризуються низькими показниками. Нами було проведено співставлення показників введення у експлуатацію нового житла та наступних даних: ВРП, чисельність населення, коефіцієнт приросту населення, рівня середніх заробітних плат.

Було розглянуто та проаналізовано статистичні дані по наступним регіонам: Луганський, Донецький, Одеський, Закарпатський, Полтавський та Івано-Франківський. Підбір регіонів порівняння здійснювався з метою забезпечити розрахунок справедливих коефіцієнтів. Київський регіон не було включено до дослідження, у зв'язку з підвищеним попитом на житло у столиці. Наявність Одеської та Донецької областей у аналізі дозволить порівняти показники досліджуваного регіону з провідними промисловими центрами, Полтавська область виконує роль середньостатистичної української області. Закарпатський та Івано-Франківський регіони використані для порівняння з непромисловими регіонами.

Згідно отриманих даних, на протязі періоду, що досліджується, в Луганській області на 1 млн. грн. створених благ приходиться 7,4 кв. м. введеного у експлуатацію житла. У Донецькій області ситуація, згідно показника, гірша. У індустріальному розвинутому Одеському регіоні, значення даного показника у 3 рази перевищує значення. Тобто у Луганському та Донецькому регіонах рівень розвитку народного господарства перевищує рівень розвитку житлового будівництва. Така ситуація призводить до стрімкого подорожання житлової площі, та, як наслідок погіршення житлових умов населення. У Івано-Франківській та Закарпатській областях значення К.3 перевищує показник Луганського регіону у 4,5 рази, що свідчить про задоволення потреби у житлі за рахунок новобудов, та як наслідок, зниження вартості житлової площі, рис.1 і 2.

На відміну від К.3 за даним показником практично відсутній розрив між значенням Луганського та Донецького регіону, тобто ситуація аналогічна: на кожні 1000 чол. За рік будується житло, площею у 80 кв.м.

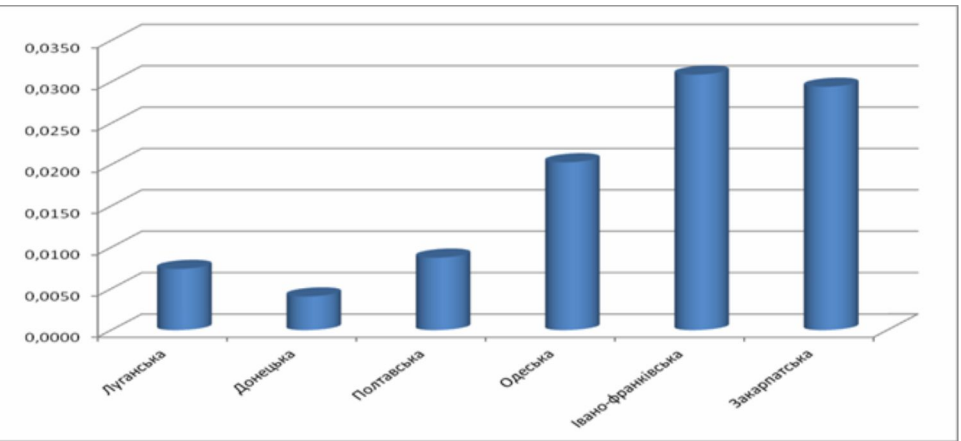

Рис. 1. Діаграма Коефіцієнту залежності введеного в експлуатацію житла від ВРП

Отже, згідно встановленої норми загальної площі на 1 людину (13,65к.м.), за рік забезпечується новим житлом 1 з 170 чоловік. Полтавська область знаходиться у більш вигідному становищі, а лідерами за цим показником є Одеський та Івано-Франківський регіони. У Івано-Франківській області за рік забезпечується новим житлом кожен 45-й мешканець. Для того, щоб повністю забезпечити новим житлом населення, у Луганській області, за даних темпів будівництва необхідно 170 років, а у Івано-Франківській 45 років. Слід зазначити, що показники Одеської та Івано-Франківського регіонів, є певною мірою завищеними, так як у регіонах розвинута рекреаційна система, тобто певна кількість новозбудованого житла переходить у власність мешканців інших регіонів.

Слід зазначити, чим більший у регіоні рівень заробітних плат, тим вище ціна попиту на житлову площу, у рівнозначних умовах. Даний показник відстежує залежність між рівнем заробітних плат та ВСЖ, та означає, що на кожну тис грн., що була отримана робітниками у вигляді заробітної плати, рис.3. Чим вище цей коефіцієнт, тим менше буде рівень цін на ринку новобудівель. За цим показником ситуація у Луганському регіоні також є складною. Слід зауважити, що досліджуваний тренд – не дисконтований, тому не враховано вплив інфляції на поточні ціни та заробітні плати.

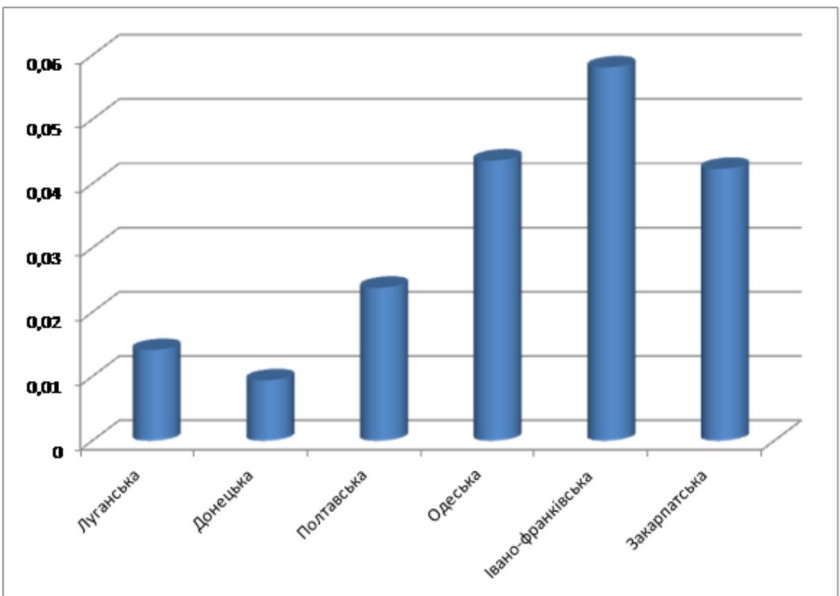

Рис. 2. Діаграма Коефіцієнту залежності введеного в експлуатацію житла від чисельності населення

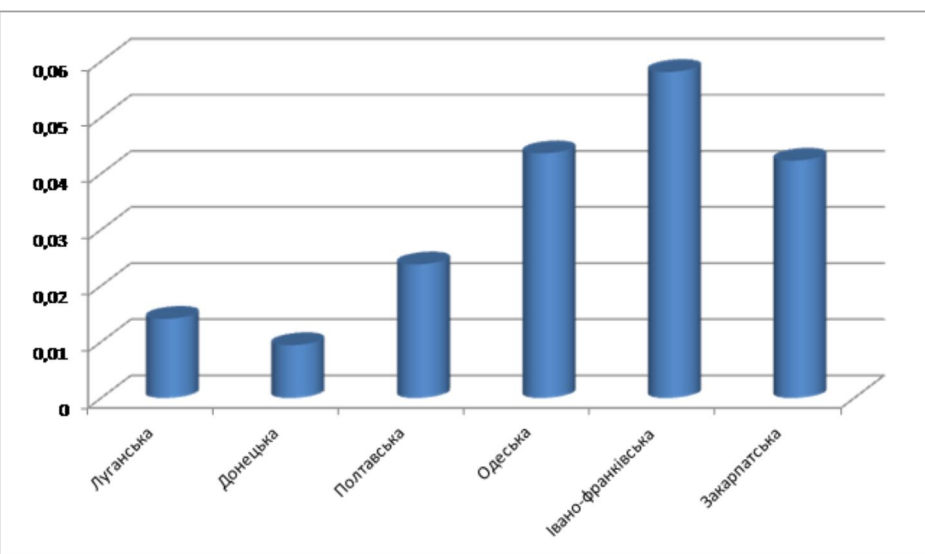

Рис. 3. Діаграма Коефіцієнту залежності введеного в експлуатацію житла від річного фонду заробітних плат працівників

Висновки. У статті було визначено та досліджено економічні диспропорції, пов'язані з низькими темпами житлового будівництва у Луганському регіоні. Було розраховано коефіцієнти залежності введеної у експлуатацію житлової площі від рівня валового регіонального прибутку, чисельності населення та

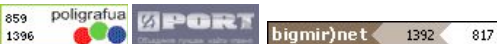
регіонального фонду заробітних плат. У порівнянні з такими регіонами, як Івано-Франківська, Одеська та Закарпатська області, диспропорції Луганського регіону характеризуються серйозними відхиленнями. Тобто, за умов росту основних економічних показників функціонування регіону, спостерігаються низькі темпи житлового будівництва, що призводить до росту цін на ринку первинного та вторинного житла. Така ситуація призводить до погіршення житлових умов населення, та, як наслідок, погіршення рівня привабливості регіону для кваліфікованих працівників.

У зв'язку з тим, що дана диспропорція не є властивістю макроекономіки України, дану проблему необхідно вирішувати на регіональному рівні. Пропонується розробити програми будівництва доступного житла, сумісно з провідними українськими забудовниками. Слід зазначити, що останній рік характеризується певними зрушеннями у даній сфері. Наприклад, сумісно з державною програмою забезпечення населення доступним житлом, розпочато будівництво 22-х поверхового житлового будинку у центрі міста Луганськ. Але пропозиції, щодо придбання житла під час будівництва не мають достатнього попиту, у зв'язку з низьким рівнем довіри населення до забудовників, що було визвано певною кількістю об'єктів незавершеного будівництва у минулому. Отже регіональній владі належить довгий та нелегкий шлях до вирішення проблеми, пов'язаної з цією диспропорцією.

Література

1. Большой экономический словарь / под ред. А.Н.Азрилияна. — 6-е изд., доп. — М., 2004. — С. 866.
2. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А.,Юрій С.І. ; за ред. С.В.Мочерного. — Львів, 2006. — Т. 2 — С. 200.
3. Некрасов Н.Н. Региональная экономика: теория, проблемы, методы. — 2-е изд. — М., 1978. — С. 139—140.
4. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 08.09.2005 р. № 2850-IV. — www.rada.gov.ua; Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. / Затв. пост. КМУ від 21.07.2006 р. № 1001. — www.rada.gov.ua.
5. Баранский Н.Н. Избранные труды. Научные принципы географии / редкол. В.А.Анучин и др. — М., 1980. — С. 199.
6. Экономико-географические и институциональные аспекты экономического роста в регионах / Консорциум по вопр. приклад. экон. исслед., Канадское агентство по международ. развитию [и др.] ; [О.Луговой и др.]. — М., 2007. — С. 16.
7. Харвей Дж. Современная экономическая теория ; пер. с англ. — М., 2003. — С. 546—548.
8. Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика. Теория и политика : учебник для вузов / под. ред. В.П.Колесова, М.В.Кулакова ; пер. с англ. — М., 1997. — С. 177—183.
9. Портер М. Конкуренция : уч. пос. ; пер. с англ. — М., 2001. — С. 243—244.
10. . Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 12.11. 2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"